

آیین گل‌غلتان در امیریه^۱ دامغان

حسین رحمتی^۲

آیین گل‌غلتان یکی از آیین‌های به جای مانده در امیریه دامغان و اطراف آن از جمله روستاهای حسن‌آباد و جزن است که در مراسمی زنانه و در نخستین بهار زندگی کودک اجرا می‌شود. بر این اساس، در صورتی که تولد نوزاد در فصل بهار و با رویش گل‌های محمدی همزمان شود، پدر و مادر و بزرگان خانواده تصمیم می‌گیرند آیین گل‌غلتان را برای او اجرا کنند. از این رو، زنان فامیل را از تصمیم خود باخبر می‌سازند تا در روز موعود برای گل‌چینان به

۱. شهر امیریه یکی از شهرهای شهرستان دامغان در استان سمنان است. امیریه پیشتر روستایی با عنوان امیرآباد بود. بافت اصلی شهر از خانه‌هایی قدیمی و کهن تشکیل شده، اما در بخشی از امیریه شهرکی نوساز نیز ساخته شده است. محصولات این منطقه شامل باغ‌های پسته، زردآلو، انار، سنجد، مزارع هندوانه و خربزه جزو بهترین محصولات تره‌بار شهرهای اطراف هستند. این شهر در ۲۴ کیلومتری دامغان واقع شده است.

۲. ایشان متولد ۱۳۲۷ در ابراهیم‌آباد میامی شاهرود استان سمنان و از فرهنگیان فعال واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما هستند که در زمینه جمع‌آوری موضوعات مختلف فرهنگ عامه، بویژه جمع‌آوری و برپایی نمایشگاه‌های صنایع‌دستی و شناسنامه‌دار کردن اشیای موزه فعالیت می‌کنند. این مقاله با استفاده از پژوهش سرکار خانم الهه شایسته‌رخ با نام «آیین‌های شادی‌آفرین بومی و فصلی در فرهنگ مردم» تکمیل شده است.

باغ‌های گل محمدی بروند. البته قبل از شروع گل‌چینی زنان سفره یا پارچه‌ای را که خانواده نوزاد تهیه کرده است به کمر می‌بندند و گل‌ها را داخل آن می‌ریزند. صدای ترانه‌ها و دوبیتی‌های زنان، مادر بزرگ، عمه و خاله نوزاد در فضای معطر باغ گل محمدی طنین‌انداز می‌شود:

خوشم آمد ز آمدنت گل بچینم و بریزم در قدمت

رفتم به سمرقند و قند آوردم رفتم به هزار سیب دو رنگ آوردم
هم‌وزن زمین و آسمان غم خوردم که همچین فرزندی به چنگ آوردم

گلی چیدم که هرگز کس نچیده به باغی رفتم که بلبل کم پریده
گرفته شاخه‌ای بی‌حد بلندی که هرگز دست نامحرم ندیده

آیین گل‌گلستان در امپریه دامغان ❖ ۱۷۱

کف دستت حنای تازه داره قد و بالات به ما اندازه داره
هزاران آفرین بر مادر تو که همچین کفتری در خانه داره

مادر نوزاد هم در حالی که مشغول چیدن گل‌های محمدی است،
می‌خواند:

شادی بزرگانه کودکم در این خانه
چین بده به زلفانت مادرت به قربانت

دیدن گل‌های محمدی و استشمام بوی خوش آنها، ترانه‌ها و اشعاری در
منقبت حضرت محمد ﷺ را بر زبان‌ها جاری می‌سازد:

همه کوه و کمر بوی تو داره یا محمد کدوم گل قامت روی تو داره یا محمد
همون ماهی که از کوه می‌زنه یا محمد نشان طاق ابروی تو داره یا محمد
مشامم تازه از بوی محمد به قربان گل روی محمد

با پایان کار گل چینی، زنان به منزل پدر و مادر نوزاد می‌روند؛ گل‌ها را روی پارچه‌ای می‌ریزند و آنها را پرپر می‌کنند و اگر در لابه‌لای گلبرگ‌ها خار و خاشاک و حشره‌ای باشد، آن را می‌زدایند. سپس مادر بزرگ نوزاد اسفند دود می‌کند و به میان جمع می‌آورد و با صدای بلند می‌گوید:

سررشته صد هزار کار است سپند

سبز است سپند سبزه کار است سپند

چشم بد خلق را سپند است علاج

می‌سوخ‌ت نبی سپند از بهر گزند

بر قبه پر نور محمد صلوات

حاضران در همان حال که مشغول پاک کردن و پرپر کردن گل‌ها هستند، صلوات می‌فرستند. برای اجرای این آیین، معمولاً مادر بزرگ، نوزاد را به حمام می‌برد و او را شستشو می‌دهد. برخی نیز مقداری حنا به دست او می‌زنند. پس از آن، مادر نوزاد پارچه سفید نویی را که در اصطلاح می‌گویند آب به آن نرسیده است، می‌آورد و گل‌های محمدی پرپر شده را داخل آن می‌ریزند.

آیین گل‌غلتان در امیریه دامغان ❖ ۱۷۳

فصلنامه علمی
شماره ۳۳ / پاییز ۱۳۹۲

مادربزرگ، نوزاد را که فقط لباس زیر بر تن دارد، بین حاضران می‌چرخاند و مهمانان نوزاد را می‌بوسند و او را داخل پارچه و بر روی گل‌های محمدی می‌گذارند و مقداری برگ گل هم روی او می‌ریزند. سپس دو طرف پارچه را چهار زن که معمولاً مادر، خاله، عمه، مادربزرگ یا خویشان نوزاد هستند، می‌گیرند.

آیین گل‌غلتان نوزاد با نام پنج‌تن و ذکر صلوات و تکان دادن پارچه‌ی پر از گل و غلتاندن نوزاد در بین آنها ادامه می‌یابد. همزمان با غلتاندن نوزاد در میان گل‌های محمدی، صلوات‌خوانی زنان، فضای خانه را معطر به عطر صلوات می‌کند.

صلوات را خدا گفت، در شأن مصطفی گفت	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
موسی که زد عصا را، بر روی سنگ خارا، می‌خواند این دعا را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
اول خوانم خاندان را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
علی شش‌بیر خدا را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
صد دقیقه زهر را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
امام مجتبی را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
شهادت کربلا را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
عباس هلقا را	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
چهارم امام سجاد	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
پنجم امام باقر	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
ششم امام صادق	صلّ علی محمد صلوات بر محمد
هفتم امام کاظم	صلّ علی محمد صلوات بر محمد

۱۷۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

هشتم امام رضا را	صلّ علی محمد صلوات بر محمّد
نهم امام جواد را	صلّ علی محمد صلوات بر محمّد
دهم امام همدانی	صلّ علی محمد صلوات بر محمّد
یازدهم امام عسکری	صلّ علی محمد صلوات بر محمّد
دوازدهم امام غایب، مهدی صاحب‌زمان	صلّ علی محمد صلوات بر محمّد

در این حال همه به احترام قیام می‌کنند و در حال ایستاده صلوات می‌فرستند.

پس از آن باز سرگرم خواندن ترانه‌هایی می‌شوند که اغلب در توصیف زیبایی‌های نوزاد مورد نظر است:

در کوچه‌ها کلاه سیا پیدا شد از مین^۱ کلاه پنجه ماه پیدا شد
من لاف نمی‌زنم خدا می‌داند امشب شب ماه نبود ماه پیدا شد

نما شوم^۲ شد نماز من قضا شد دو تا کفتر ز دست من رها شد
یکی موسی شد و در کوه مناجات یکی جاروکش امام رضا شد

کبوتر را من آوردم از کوه کبوتر بیچه بال با من کند خو
ندانستم کبوتر بی‌وفایی که پیش از من کند رو بر سر کوه

۱. min به معنی میان

۲. namā به معنی وقت نماز شام

آیین گل‌غلطان در امیریه دامغان ❖ ۱۷۵

فرزان
شماره ۳۴ / پاییز ۱۳۹۲

بی‌نمک نیست لب پر شکرت می‌توان گشت به قربان سرت

پسر مصر به این خوبی نیست داغ فرزند نبیند پدرت

چشم شهلا، قد رعنا، رخ زیبا داری آنچه خوبان همه دارند تو یکجا داری

عارضت گل، لب غنچه، زبانت بلبل بنشین دور تو گردم که تماشا داری

دل‌گرفته از آن زلف پرشکن که تو داری قرار برده ز من آن لب و دهن که تو داری

ز بوی پیرهن زنده می‌شود دل مرده خوشا به مردم آن شهر آن وطن که تو داری

ای سرو شنا از کجا آمده‌ای ای خرمن گل، ز باغ جان آمده‌ای

خون شد دلکم برای دیر آمدنت ای خرمن گل، ز باغ جان آمده‌ای

ای عندلیب روضه رضوان خوش آمدی ای غنچه‌سبز اول قرآن خوش آمدی

اول که پا نهی به گلستان کائنات مجنون صفت به ملک سلیمان خوش آمدی

چشم سیهت زیره به بار آورده عشق تو مرا به این دیار آورده

من لاف نمی‌زنم خدا می‌داند فرزند کجا را به کجا آورده

امیریه ببین باغ پر از گل^۱ قدم‌های علی با سُم دلدل
عرق‌های بر و روی محمد چکیده بر زمین و سر زده گل

پس از صلوات‌خوانی و ترانه‌خوانی و غلتاندن نوزاد در گل، با ذکر صلوات بر محمد و آل محمد، کودک را با پارچه پر از گل بر زمین می‌گذارند و هر کدام از خویشان که هدیه و تحفه‌ای آورده‌اند، در کنار پارچه گل می‌گذارند. با پایان آیین گل‌غلتاندن، مادر نوزاد گل‌ها را در سایه خشک می‌کند و در کیسه‌ای می‌گذارد تا اگر نوزاد پسر بود، مقداری از آن را در سجاده و مقداری را در لابه‌لای لباس‌های دامادی‌اش بریزند و اگر دختر بود، سجاده نمازش را با مقداری از آن گل‌ها معطر کنند و نیز در لابه‌لای جهیزیه‌اش بگذارند.

گفتنی است، گرچه خاستگاه این جشن شهرستان دامغان بویژه شهر امیریه است، اما علاقه‌مندان به گل‌غلتاندن در مناطق استان سمنان همچون شاهرود، دیزج، میامی و کلاته‌خیج نیز این جشن را برگزار می‌کنند. نکته دیگر آنکه در باور برگزارکنندگان این آیین، غلتاندن نوزاد در گل‌های محمدی، طراوت و شادابی و سلامتی او را تضمین می‌کند. شایان ذکر است، در گذشته برای کودکانی که قرار بود گل‌غلتان شوند، شبی پیش از گل‌چینی جشن حنابندان تدارک دیده می‌شد. این جشن کاملاً زنانه بود و بزرگان اقوام در خانه والدین کودک جمع می‌شدند و پس از صرف شربت و شیرینی سرانگشتان کودک را حنا می‌گرفتند و اشعار زیر را با شادی می‌خواندند:

امشب چه شبه شب حنابدانه دست و دل و دیده همه در فرمانه
جان قربان کنم که وقت گل‌غلتانه خورشید به خانه پدر(قمر) مهمانه

۱. اصل این مصرع در گذشته چنین بوده است: از اینجا تا سپاهون تا سر پل....

آیین گل‌غلتان در امیریه دامغان ❖ ۱۷۷

جشنواره گل‌غلتان: امروزه جدای از آنکه برخی خانواده‌ها در فصل بهار، آیین گل‌غلتان را برای کودکان خود اجرا می‌کنند، شهرداری امیریه نیز اقدام به برگزاری این آیین در قالب جشنواره کرده است. برپایی این جشنواره معمولاً در روزهای ۲۱ و ۲۲ اردیبهشت هر سال است که تاکنون شش دوره برگزار شده و قرار است هفتمین دوره این آیین، با شکوه بیشتر در اردیبهشت ۱۳۹۳ برپا شود.

جشنواره گل‌غلتان از جمله جشنواره‌هایی است که توانسته در طی سال‌های گذشته، جایگاه خاصی در بین آیین‌های معنوی ایران باز کند و نقش مهمی در جلب گردشگران آیینی ایفا نماید. همین امر باعث شده است این جشن به عنوان میراث معنوی امیریه دامغان به ثبت ملی برسد و زمینه‌های ثبت جهانی آن نیز فراهم آمده است. گفتنی است وبگاهی به نشانی <http://www.golghaltan.com> راه‌اندازی شده است که اخبار جشنواره را انعکاس می‌دهد و از علاقه‌مندان برای حضور در این مراسم ثبت نام می‌کند.

جشنواره گل‌غلتان فرصت مغتنمی است تا ضمن احیای مجدد این آیین پسندیده، قابلیت‌های گردشگری امیریه به گردشگران معرفی شود. معمولاً در این جشنواره دو روزه، برنامه‌های زیر اجرا می‌شود: گل‌غلتان کودکان در فضایی کاملاً آیینی و زنانه، گشت و گذار در دریاچه نمک حاج علی قلی^۱، آیین سمنویزان از سوی بانوان امیریه، اجرای موسیقی محلی نوازندگان حسن‌آباد و برگزاری رقص چوب، نواختن ضرب زورخانه از سوی استاد شیرخدا، برگزاری نمایشگاه صنایع دستی و حضور در کارگاه تانه‌بافی امیریه.

۱. این دریاچه در ۱۰۰ کیلومتری امیریه واقع است.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی